

SEN AMARTYA

Abstrakt:

Amartya Sen je profesorem ekonomie a filosofie na Harvard University. V roce 1998 získal Nobelovu cenu za ekonomii za přínos k rozvoji ekonomie blahobytu. Působnost A. Sena je však mnohem širší. Jeho vědecko-výzkumná činnost zahrnuje mnoho oblastí v ekonomii, filosofii a teorii rozhodování. Cílem této práce je poskytnout základní informace o Senově životě a o jeho přínosu k rozvoji ekonomické teorie. V úvodu práce jsou uvedeny okolnosti, které provázely udělení Nobelovy ceny za ekonomii v roce 1998. Dalším bodem je stručný životopis. Následující část analyzuje Senův přínos k rozvoji teorie společenské volby a normativní teorie nerovnosti. Pozornost je dále věnována vymezení pojmu chudoba a Senovu přístupu k empirickému měření nerovnosti. Další část práce se věnuje Senovu přínosu k rozvoji teorie ekonomického rozvoje. V závěru je shrnut Senův příspěvek k rozvoji ekonomické teorie.

Klíčová slova:

Teorie společenské volby, hodnotové restriktce, ekonomie blahobytu, chudoba, Senův index chudoby, ekonomický rozvoj, měření nerovnosti, etika

Key words:

Social choice theory, value restrictions, welfare economics, poverty, Sen's poverty index, development economics, inequality measurement, ethics

Names:

Anad, S., Arrow J. K., Booth Ch., Rawls J., Rowntree S., Samuelson P. A., Smith A., Solow R., Stiglitz J., Townsend P.

Nobelova cena za ekonomii za rok 1998

Nobelova cena za ekonomii za rok 1998 byla udělena Amartyovi Senovi. Ve zdůvodnění Švédské královské akademie věd je uvedeno, že Nobelova cena byla Amartyovi Senovi udělena „za jeho přínos k rozvoji ekonomie blahobytu.“ (Nobel Foundation [on-line]) Amartya Sen se tak stal prvním občanem rozvojové země, kterému byla tato cena udělena.

Rozhodnutí Švédské královské akademie věd předcházela několikaletá kampaň na podporu udělení Nobelovy ceny Amartyovi Senovi. Zapojili se do ní mimo jiné například Kenneth Arrow, nositel Nobelovy ceny za ekonomii z roku 1972 či Robert Solow, nositel Nobelovy ceny za ekonomii z roku 1987.

Udělení Nobelovy ceny Senovi se setkala ale i s řadou kritických ohlasů. První kritiku obsahoval editorial Roberta L. Pollocka ve *Wall Street Journal* z 15. října 1998 s názvem „Vyhrál špatný ekonom“.

Podle Pollocka je na A. Senovi zajímavé pouze to, „do jaké míry jeho sláva vždy přesahovala kvalitu jeho práce“. Sen zdůrazňoval úlohu vlády při podpoře růstu a zajištění rovnoměrnějšího rozdělení zdrojů, zatímco podle Pollocka „v průběhu let začalo být zřejmé, že nejlépe udělaly – jak pro celou populaci, tak pro nejchudší obyvatele – ty země, které do trhů nejméně zasahovaly“. Nedostatek empirických údajů podporujících Senova tvrzení vedl podle Pollocka k tomu, že se Sen začal zabývat spekulativní filosofií, která měla poskytnout jeho politickým teoriím zázemí tam, kde empirie selhala. Pollock Senu označuje za odborníka na „slovíčkaření“, který dokáže bravurně zastírat svůj skutečný názor na problém. Pollock svůj názor uzavírá názorem, že komise pro udělování Nobelových cen by měla přiznat, že je pro ni obtížné najít každý rok odpovídajícího laureáta a raději by měla cenu čas od času neudělit, než ji udělovat někomu s „takovými pochybnými zásluhami“. (Česká společnost ekonomická [on-line])

Tato tvrdá kritika v jednom z předních ekonomických deníků samozřejmě nemohla zůstat bez odezvy a rozpoutala bouřlivou veřejnou diskuzi.

Amartya Kumar Sen

Amartya Kumar Sen se narodil 3. listopadu 1933 v Santiniketanu v západní indickém Bengálu. Jeho otec Aushutosh Sen vyučoval chemii na univerzitě v Dháce. Profesor Amartya Sen byl třikrát ženatý. Má tři dcery a jednoho syna. Amartya Sen je od roku 1999 nositelem nejvyššího indického občanského ocenění „Bharat Ratna“. Když mu bylo deset let, zažil hladomor nejchudších lidí v Indii. Tato zkušenost ho velmi ovlivnila a na základě toho začal uvažovat o ekonomickém blahobytu a příčinách hladomorů.

V roce 1953 absolvoval bakalářská studia ekonomie a matematiky na Presidency College v Kalkatě. Poté odjel studovat do Anglie na Trinity College Cambridgeské univerzity, kde v roce 1955 získal bakalářský titul a v roce 1959 doktorát ekonomie.

Celý život se věnuje dráze akademického ekonoma a vysokoškolského učitele. Ve svém životopise (Nobel Foundation [on-line]) píše, že se narodil a celý život prožil

na akademické půdě. Působil na řadě významných univerzit. V letech 1956-58 působil jako profesor ekonomie na Univerzitě Jadavpur v Kalkatě, v letech 1957-63 jako odborný asistent na Trinity College v Cambridge, v letech 1963-71 byl profesorem ekonomie na Univerzitě Delhi, v letech 1971-77 vyučoval ekonomii na London School of Economics, v letech 1977-86 působil na univerzitě v Oxfordu nejprve jako profesor ekonomie a odborný asistent na Nuffield College, později jako profesor politické ekonomie a odborný asistent na All Souls College a v letech 1987-98 byl profesorem ekonomie a filosofie na americké Harvard University.

Kromě toho působil dále jako externí profesor například na Massachusettském technickém institutu (1960-61), Stanfordské univerzitě (1961) nebo Kalifornské univerzitě v Berkeley (1964-65). V letech 1998-2003 byl rektorem prestižní Trinity College Cambridgeské univerzity. Tento významný post zastávali do té doby výhradně Britové. Od roku 2003 působí na Harvardské univerzitě jako profesor ekonomie a filosofie. V průběhu jeho odborné kariéry mu bylo uděleno mnoho čestných doktorátů z hlavních univerzit v Severní Americe, Evropě a Africe.

V roce 1984 byl Amartya Sen zvolen předsedou Ekonometrické společnosti (The Econometric Society), v letech 1986-89 vykonával funkci předsedy Mezinárodní ekonomické asociace (The International Economic Association) a v roce 1989 byl předsedou Indické ekonomické asociace (The Indian Economic Association). V roce 1994 byl zvolen prvním neamerickým předsedou Americké ekonomické asociace (The American Economic Association). Dále je Sen odborným asistentem Britské akademie (The British Academy), čestným členem Americké akademie umění a věd (The American Academy of Arts and Sciences) a členem Americké filosofické společnosti (The American Philosophical Society). V letech 2000-02 byl Amartya Sen čestným předsedou britské humanitární organizace Oxfam.

Jeho vědecko-výzkumná činnost zahrnuje mnoho oblastí v ekonomii, filosofii a teorii rozhodování. Zaměřuje se především na teorii společenské volby, ekonomii blahobytu, ekonomický růst a rozvoj, měření chudoby, veřejné zdraví a morální a politickou filosofii.

Sojka ve své knize *Kdo byl kdo – světoví a čeští ekonomové* uvádí: „*K rozvoji ekonomické vědy přispěl zejména rozpracováním ekonomie blahobytu a teorie veřejné volby. Významně napomáhal k rozšíření informační základny těchto teorií. Do jejich teoretického rámce zahrnul úvahy o svobodě, lidských právech a kolektivní racionalitě. Podle něho není individuální jednání vždy zaručeným prostředkem k dosahování individuálních cílů. Těch lze často mnohem jistěji dosahovat prostřednictvím kolektivního jednání nebo ukotvením individuálního jednání v morálním kodexu chování, který je bohatší než tradiční kodex „merkantilní morálky“. Bohatší je v tom smyslu, že obsahuje vedle důvěry a čestnosti i altruismus. Sen zkoumal analytické základy racionální volby a behaviorálních východisek ekonomické teorie. Významně se podílel i na rozvoji metod a postupů měření ekonomických veličin, zejména reálného národního důchodu, chudoby, nerovnosti a nezaměstnanosti. Přispěl k rozpracování teorie volby technologií v rozvojových zemích. Vytvořil ekonomickou teorii příčin hladomorů. V jejím rámci se soustředil na oprávnění (entitlements) získat potraviny, spojené s odpovídající kupní silou, jež umožňuje vstoupit na trh potravin, a na všeobecnou vzájemnou ekonomickou závislost. Tuto teoretickou koncepci aplikoval na konkrétní případy hladomorů v Asii a Africe.“*

Amartya Sen je autorem desítek knih a odborných článků publikovaných v akademických periodících. Mnoho jeho děl je průnikem ekonomického a filosofického pohledu. Jeho knihy byly přeloženy do více než 30 jazyků a mezi nejvýznamnější patří:

- *Collective Choice and Social Welfare* (Kolektivní volba a společenský blahobyt) (1970)
- *On Economic Inequality* (Ekonomická nerovnost) (1973)
- *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation* (Chudoba a hladomor: esej o nároku a deprivaci) (1981);
- *Choice, Welfare and Measurement* (Volba, blahobyt a měření) (1982);
- *Resources, Values and Development* (Zdroje, hodnoty a rozvoj) (1984);
- *On Ethics and Economics* (Etika a ekonomie) (1987);
- *The Standard of Living* (Životní standard) (1987);
- *Inequality Reexamined* (Přezkoumání nerovnosti) (1992);
- *Development as Freedom* (Rozvoj jako svoboda) (1999);
- *Rationality and Freedom* (Racionalita a svoboda) (2002).

Teorie společenské volby a normativní teorie nerovnosti

Teorie společenské volby je hlavním tématem Senovy přednášky *The Possibility of Social Choice* (*Možnost společenské volby*), kterou přednesl 8. prosince 1998 u příležitosti udělení Nobelovy ceny.

Amartya Sen v této přednášce definuje teorii společenské volby jako velmi širokou disciplínu, která se zabývá různorodými otázkami – např.: Za jakých podmínek poskytuje většinový princip jednoznačné a konzistentní rozhodnutí? Mohou být individuální hodnoty, které jednotlivci přiřkládají rozdílným alternativám, v souladu se zájmy společnosti jako celku? Jak můžeme měřit agregovanou chudobu s ohledem na stupeň chudoby mezi různými lidmi tvořícími společnost? Jak můžeme uspokojit práva a svobody lidí? Jak můžeme ocenit sociální hodnotu veřejného zboží jako je například přírodní prostředí nebo epidemiologická bezpečnost?

Sen dále uvádí, že analýza teorie společenské volby a skupinových rozhodnutí nám může napomoci porozumět i takovým problémům jako jsou příčiny a předcházení hladomorům nebo následky nerovnosti pohlaví. „*Dosah a význam teorie společenské volby je opravdu velmi rozsáhlý.*“ (Sen, 1998, s. 179)

Erbenová M. (Česká společnost ekonomická [on-line]) uvádí tuto definici: „*Teorie veřejné volby se zabývá vztahem mezi individuálními preferencemi a kolektivním rozhodováním a hledá způsoby agregace individuálních preferencí.*“

Teorie společenské volby byla ve své moderní podobě formulována Kennethem Arrowem. V roce 1951 zformuloval Arrow větu známou jako teorém nemožnosti, který říká, že pro konečný počet osob a konečný počet alternativ neexistuje společenská funkce užitku (agregační pravidlo), která by splňovala tyto základní axiomy: (1) společenské preference jsou úplné a tranzitivní; (2) kompatibilní s kritériem Pareto optimality; (3) vzájemně nezávislé pro libovolné dvě alternativy; (4) nediktátorské; (5) agregační pravidlo je definováno pro libovolné individuální preference, které jsou tranzitivní a úplné. Arrowův teorém nemožnosti se stal nepřekročitelnou překážkou pro další rozvoj teorie společenské volby a ekonomie blahobytu.

Amartya Sen se věnoval teorii společenské volby a axiomatické analýzy preferencí na konci 60. let. Své poznatky pak shrnul v knize *Collective Choice and Social Welfare (Kolektivní volba a společenský blahobyt)*, kterou publikoval v roce 1970.

Sen uvádí, že Arrowova věta sice dokazuje, že nelze nalézt společenskou funkci užitku, která by současně vyhovovala všem pěti axiomům, existují však společenské funkce užitku vyhovující libovolným čtyřem axiomům z výše uvedených pěti. Sen se pokusil modifikovat axiomy tím, že jeden axiom nahradil tzv. hodnotovými restrikcemi [1]. Zatímco Arrow stavěl svou normativní teorii na kardinální funkci užitku, Sen charakterizoval společenské preference pomocí ordinální funkce užitku s použitím pravidel pro agregaci, která byla zformulována na základě etických teorií (například utilitarismus J. Rawlse). Výsledkem byla na jedné straně analýza celého spektra situací od vzájemně neporovnatelných individuálních preferencí, které vedou k určení společenských preferencí na základě Pareto optimality a na druhé straně plně srovnatelné ordinální preference, které umožňovaly vytvoření pravidla kolektivního rozhodování, které splňuje podmínku úplnosti.

Tato normativní analýza umožnila Senovi definovat prostor, ve kterém by se mohla nacházet společenská funkce užitku. Dále pokračoval hledáním hlubších filozofických normativních základů pro její formulaci. Výsledkem jeho úsilí byla **normativní teorie nerovnosti**. Sen si kladl dvě základní otázky: proč je důležité usilovat o rovnost?, v čem má být rovnost dosažena? V této oblasti došel Sen k závěru, že všechny normativní teorie společenského uspořádání požadují nějaký druh rovnosti a jsou tedy svým způsobem rovnostářské. Každá taková teorie si dle Seny definuje svůj vlastní prostor, ve kterém má být dosaženo rovnosti všech subjektů. Socialisté například požadují rovnost ve výsledku, tj. přerozdělování mezi členy společnosti, zatímco libertariáni požadují rovnost ve výchozích podmínkách, tj. maximální svobodu pro všechny. Důvodem pro tuto metodologii je to, že jediné takto rovnostářské teorie jsou obhajitelné a potenciálně přijatelné pro svou nestrannost.

Při definování svého vlastního prostoru, ve kterém má být dosaženo rovnosti čerpal Sen z děl J. Rawlse. Sen zkoumal vztah mezi požadavkem rovnosti příležitostí, svobod a schopností a možností tyto příležitosti realizovat. Zatímco Rawls kladl důraz na zdroje svobody seberealizace, požadoval Sen jejich doplnění o požadavek na srovnání reálného rozsahu svobod. Poukázal na to, že schopnost využít rovnocenné příležitosti je různá, neboť lidé jsou

nehledě na společenské uspořádání omezení řadou přirozených nerovností daných dědičnými charakteristikami, pohlavím, příslušností k určité společenské skupině atd. Základním normativním požadavkem Senovy představy o společenském uspořádání je tedy požadavek na svobodu realizovat cíle, které považujeme za hodnotné.

Vymezení pojmu chudoba a empirické měření nerovnosti

Senovy práce v oblasti měření nerovnosti přímo navazují na axiomatickou analýzu agregace preferencí a formulaci normativní teorie nerovnosti. Hledání teoreticky podloženého způsobu měření nerovnosti v příjmech a blahobytu jednotlivých členů společnosti je totiž aplikací teorie společenské volby.

V historii výzkumu chudoby se vyvinuly nejrůznější přístupy k vymezení chudoby. V původním pojetí (Ch. Booth, S. Rowntree) byla hranice chudoby určena substitučním minimem, tj. prostředky, které umožňovaly uhradit potřebu holého přežití. Dalším přístupem k vymezení chudoby je relativní deprivace: za určitou hranicí člověk sice přežije, ale cítí se vyloučen ze společnosti. Podle tohoto přístupu, který rozvíjí například P. Townsend, není základem chudoby fyzické, ale spíše sociální strádání.

Sen v této souvislosti zdůrazňuje, že chudý není jen méně bohatý. Životní úroveň podle něho nelze definovat ani druhem zboží, ani jejich vlastnostmi, ani jejich užitečností. Podstatné jsou schopnosti lidí „žít bez pocitu hanby“ (ve smyslu definice chudoby Adama Smithe [2]) nebo „podílet se na společenském životě“ (ve smyslu pojetí P. Townsenda) nebo „zachovat si sebeúctu“ (pojetí J. Rawlse). K výše uvedenému ovšem potřebují různí lidé různé absolutní prostředky. Lze tedy říci, že „*absolutní uspokojení potřeb je závislé na relativní pozici jednotlivce ve vztahu k druhým.*“ (Česká společnost ekonomická [on-line])

Mezi nejčastěji používané nástroje pro sledování chudoby patří spotřeba či příjmy. Sledování chudoby pomocí příjmové kategorie je nepřímé. Lze pouze předpokládat, že nízké příjmy vedou k chudobě a nedostatečné spotřebě: na jedné straně i domácnost s vyššími příjmy může žít v chudobě, pokud velkou část těchto příjmů například prohraje v hazardních hrách, na straně druhé nemusí domácnost s nízkými příjmy trpět nedostatečnou spotřebou, pokud má doplňkové naturální zdroje.

Večerník J. (Česká společnost ekonomická [on-line]) píše: „*Podle Seny však chudoba nakonec není tolik záležitostí příjmů, nýbrž jde o selhání základních lidských schopností opatřit si důstojné podmínky života. Konverze reálných příjmů ve schopnosti se řídí sociálními podmínkami a osobními rysy. Získání vzdělání, uchování zdraví nebo přístup k veřejným statkům jsou všechny nakonec jen málo závislé na osobních příjmech.*“

Běžným měřítkem chudoby je výpočet podílu populace, jejíž příjem je nižší než konkrétní exogenně určená výše, která je nazývána hranice chudoby. Teoretické základy tohoto způsobu měření jsou nejasné. Dále tento ukazatel zcela ignoruje stupeň chudoby mezi chudými. Ani významný nárůst příjmů nejchudších skupin ve společnosti neovlivní výši tohoto ukazatele, dokud nepřekročí předem danou hranici chudoby. K odstranění těchto nedostatků proto navrhl Sen vlastní způsob měření chudoby, který bere v úvahu jak míru nerovnosti vyjádřenou Giniho koeficientem [3], tak rozdělení důchodu mezi lidmi pod subjektivně stanovenou hranicí chudoby.

Další oblastí tohoto směru Senova bádání je pokus o axiomatickou analýzu konceptu národního produktu. Cílem této analýzy je zahrnout do běžně používaného konceptu hrubého národního produktu míru příjmových nerovností. Sen v této práci navazuje na svou normativní teorii nerovnosti, neboť považuje vytvořený produkt a národní důchod za důležitý jen potud, pokud vytváří možnosti seberealizace pro členy společnosti. Amartya Sen zdůraznil: „*...blahobyt není vytvářen zbožím jako takovým, ale činnostmi, pro něž je toto zboží získáváno*“ (Česká společnost ekonomická [on-line]). Z tohoto úhlu pohledu je příjem tedy důležitý kvůli příležitostem, které vytváří. Skutečné příležitosti (Sen je nazývá schopnosti),

závisejí rovněž na jiných faktorech, jako je například zdraví. Při měření bohatství by tedy měly být brány v úvahu i tyto faktory. V tomto duchu jsou pak konstruovány alternativní ukazatelé bohatství, např. index lidského rozvoje [4], který používá OSN pro mezinárodní srovnávání úrovně ekonomiky jednotlivých zemí.

Teorie ekonomického rozvoje

První práce na toto téma publikoval Sen již v padesátých letech, známější jsou však jeho pozdější práce na toto téma, které vycházejí z jeho teoretických postulátů teorie společenské volby a způsobů měření společenského blahobytu.

Nejnámějším Senovým dílem z této oblasti je monografie *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation (Chudoba a hladomor: esej o nároku a deprivaci)*, která byla publikována v roce 1981. V této knize se Sen zabývá analýzou průběhu hladomorů a důvodů pro jejich vznik. Na základě podrobných studií zničujících hladomorů v Indii v roce 1947, v Bangladéši v roce 1974 a saharské Africe došel Sen k závěru, že hladomor nelze vysvětlit pouze nedostatkem potravin. Hladomor se objevil i tehdy, když zásoby potravin nebyly významně nižší než během předešlých let nebo i tehdy, když oblasti postižené hladomorem potravinou dovážely.

Částečným vysvětlením hladomoru v Bangladéši v roce 1974 byly záplavy, které zemi postihly a které způsobily výrazný nárůst cen potravin. Záplavy zároveň vedly k drastickému snížení pracovních příležitostí zemědělských dělníků, protože úroda nemohla být sklizena. Díky těmto faktorům výrazně poklesl reálný příjem zemědělských dělníků a tato skupina obyvatelstva byla nucena hladovět. Sen zdůraznil, že většina hladomorů nesouvisí s nedostatkem potravin, ale s tím, že potraviny se nedostanou k těm, kdo je potřebují, protože jim chybí kupní síla.

Sen říká, že: *„Zajištění potravy není prostou funkcí jejich disponibility nebo individuálních příjmů, nýbrž vzniká v propojení lidských nároků (entitlements) a schopností (capabilities).“* (Česká společnost ekonomická [on-line])

Sen poukázal na to, že důkladné porozumění problému hladomorů vyžaduje hluboké analýzy, jaké ekonomické a sociální faktory ovlivnily skutečné možnosti jednotlivých skupin ve společnosti. Příčinou hladomorů jsou podle Seny spíše omezení příležitostí velkých skupin společnosti daného řadou ekonomických a sociálních faktorů (od cenové hladiny až po pracovní příležitosti). Hladomor v tomto stolení nevznikaly podle Seny z pouhého nedostatku potravin, ale ze společenských příčin a v důsledku totálního selhání tržního mechanismu či vlády.

S výše uvedenými závěry souhlasí i Joseph Stiglitz, který aplikoval Senovu teorii o příčinách hladomorů na katastrofu v americkém New Orleansu [5]. Joseph Stiglitz ve svém článku *Ponaučení z černošského tsunami (Ekonom.ihned.cz [on-line])* uvádí: *„Amerika, nejbohatší země světa, nepochybně měla zdroje k evakuaci New Orleansu. Bush prostě zapomněl na chudé – desítky, možná stovky tisíc lidí, kteří jednoduše neměli prostředky na to, aby si svou vlastní evakuaci zaplatili. Jste-li chudí, nemáte kreditní kartu a většina těch, kdo uvízli v postižené oblasti byla ve finanční nouzi, protože byl konec měsíce. Ale i kdyby peníze měli, není jasné, zda by trhy zareagovaly tak, aby zajistily potřebnou nabídku; v krizových dobách to prostě nezvládnou. To je jeden z důvodů, proč armáda nepoužívá peněžní systém pro alokaci zdrojů“*

Daniel Münich v časopise *Vesmír* [on-line] píše: *„V souvislosti s hladomorů poukazuje Sen také na skutečnost, že k žádnému z největších hladomorů v moderní historii nedošlo v zemi s demokratickou formou vlády, která byla založena na svobodné konkurenci politických stran, svobodných volbách a svobodném tisku. Vysvětluje, že korekční mechanismus demokracie se uplatňuje především v situacích, kdy to jde s hospodářstvím země z kopce. Říká: „Ačkoliv vládcí sami nikdy nehladovějí, demokracie vládnoucí skupinu a její lídry trestá za hladomor.“*

Jako nezastupitelnou pro minimalizaci důsledků živelných katastrof shledává Sen roli svobodného tisku a médií. Citlivě reagují již na prvotní příznaky potenciálních důsledků povodně či sucha a neberou ohled na to, že takové informace nebývají příjemné pro vládu. Autoritářské režimy se s tímto druhem informací vypořádávají cenzurou a malováním růžových zůtrků. Tak se samozřejmě zbavují možnosti včas a odpovídajícím způsobem na příznaky katastrofy reagovat.“

Sen v této souvislosti srovnával podmínky v Číně a Indii. Přestože byla Čína podle většiny měřítek (od průměrné délky života až po gramotnost) před Indií, došlo v Číně v letech 1958-61 ke katastrofálnímu hladomoru, ve kterém zahynuly milióny lidí. Byla to právě neexistence svobodného tisku a alternativních politických stran, která umožnila vnik hladomoru. Nebyl nikdo, kdo by před hladomorem včas varoval.

Sen však zároveň upozorňuje na to, že ani svobodný tisk a demokracie nemůže zabránit hladovění. Ve své knize *Resources, Values and Development (Zdroje, hodnoty a rozvoj)* napsal: „*Mlčenlivá přítomnost neakutního, endemického hladovění nevyvolává v novinách palcové titulky, nedochází k politické agitaci, v indickém parlamentě nevznikají nepokoje. Systém to dokáže klidně absorbovat.*“ (Britské listy [on-line])

Pozdější Senovy práce z oblasti teorie ekonomického rozvoje se zabývají otázkou, jak hladomorům předcházet nebo jak alespoň zmírnit jejich důsledky, pokud se již jednou objeví. Přestože někteří kritizovali empirické závěry, ke kterým Sen dospěl, je jeho dílo v této oblasti nepochybně velkým přínosem k rozvoji ekonomické vědy.

Závěr

Senův přínos k rozvoji ekonomické vědy je neobvykle rozmanitý. Přesto jsou všechna hlavní témata jeho prací navzájem těsně logicky provázána. Při zkoumání vhodného způsobu měření nerovnosti ve společnosti vychází Sen z analýzy společenské volby a kolektivního rozhodování. Při zkoumání příčin hladomorů zase využívá jím vyvinuté způsoby měření chudoby.

Téměř ve všech svých pracích se Amartya Sen zabývá rozvojovými zeměmi a jejich problémy, a to jak z ekonomického, tak i z filozofického hlediska. Podařilo se mu objasnit předpoklady, za nichž lze agregovat individuální hodnoty do kolektivních rozhodnutí a stanovil pravidla tohoto rozhodování tak, aby bylo v souladu s správou jednotlivce.

Amartya Sen posílil teoretické základy pro srovnání odlišného rozdělení bohatství ve společnosti a pro definování nových uspokojivějších indexů chudoby. „*Velmi silně mu jde o spravedlnost*“, vysvětluje Sudhir Anand, profesor ekonomie v Oxfordu, „*Jeho velmi významným příspěvkem není jen to, že změřil chudobu, ale že ji pochopil. Interpretuje chudobu jako neschopnost člověka řádně fungovat, takže omezování chudoby je vztaženo k pozitivní svobodě. Pro lidi je důležité, aby mohli jednat a existovat.*“ (Britské listy [on-line])

Senova analýza příčin hladomorů a jeho metoda měření chudoby se stala pevnou součástí ekonomické teorie. Naproti tomu jeho práce v oblasti ekonomického rozvoje jsou pro svůj politický náboj stále terčem ideologicky laděných sporů. Amartya Sen také zformuloval nové teoretické koncepty růstu a prosperity a poukázal na některé nedostatky dosavadních teorií.

Amartya Sen ve svém díle poukazuje na odstup, který se vytvořil mezi ekonomii a etikou a který představuje jeden z hlavních nedostatků současné ekonomické teorie. Jeho velkým přínosem je, že se mu podařilo vnést do ekonomie nepřehlédnutelný etický rozměr.

Poznámky:

[1] „*Například čtvrtý axiom lze nahradit tzv. podmínkou „minimálního liberalismu:“ $\exists$ alespoň 2 subjekty, i a j , a 2 páry alternativ (x_i, y_i) a (x_j, y_j) takové, že i (j) vždy rozhoduje pořadí mezi x_i a y_i (x_j a y_j) pro celou společnost.*“ (Erbenová M., Česká společnost ekonomická [on-line])

[2] Sen nevidí chudobu jako nedostatek příjmů, ale spíše v pocitu hanby. V tomto navazuje na příklad A. Smithe o kožených botách jako společenské nezbytnosti: „*neboť ani ta nejchudší slušná osoba mužského či ženského pohlaví by se styděla objevit se bez nich na veřejnosti*“ (Česká společnost ekonomická [on-line])

[3] Giniho koeficient poměruje skutečnou Lorenzovu křivku s křivkou ideální. Koeficient dává do souvislosti rozdíl mezi plochou pod ideální Lorenzovou křivkou (plocha A) a plochou pod skutečnou Lorenzovou křivkou (plocha B) s plochou pod ideální křivkou. Giniho koeficient lze vyjádřit rovnicí $G = (A - B) / A$

[4] „*Index lidského rozvoje (HDI – Human Development Index) představuje jeden z pokusů, jak vyjádřit kvalitu lidského života. HDI je vypočítáván na základě tří kategorií faktorů: lidské zdraví, úroveň vzdělanosti a hmotná životní úroveň.*“ (Centrum pro otázky lidského rozvoje [on-line])

[5] 29. srpna 2005 zasáhl hurikán Katrina jihovýchodní část Spojených států. Mezi nejhůře postižená města patřil New Orleans.

Použitá literatura:

Sen, A. (1998): The Possibility of Social Choice. 1998. [on-line]. URL:

http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1998/sen-lecture.pdf

Sen, A. (2002): Etika a ekonomie, Vyšehrad, Praha, 2002

Sojka, M. (2002): Kdo byl Kdo – světová a čeští ekonomové, Libri, Praha, 2002

Britské listy [on-line]. Posl. úpravy 4.4.2001 [cit. 2007-06-01]. URL:

<http://www.blisty.cz/files/isarc/0104/20010404i.html>

Česká společnost ekonomická [on-line]. Čihák, M., Erbenová, M., Večerník, J.: Nerovnost ve společnosti: Sen a skutečnost. 1999. Posl. úpravy 16.5.1999 [cit. 2007-06-01]. URL:

<http://www.cse.cz/soubory/bulletiny/etce-12.pdf>

Centrum informačních a knihovnických služeb [on-line]. Praha: Vysoká škola ekonomická. Posl. úpravy: 8.6.2001 [cit. 2007-06-01]. URL:

<http://ciks.vse.cz/Edice/nobel/Sen/biografie.asp>

Centrum pro otázky lidského rozvoje [on-line]. Praha: Univerzita Karlova. Posl. úpravy 21.5.2007 [cit. 2007-06-01]. URL: <http://cozp.cuni.cz/COZP-39.html>

Ekonom.ihned.cz – Zpravodajský server časopisu Ekonom [on-line]. Slováčková, P.: Více porozumění chudobě. 1998. Posl. úpravy 22.10.1998 [cit. 2007-06-01]. URL:

http://ekonom.ihned.cz/3-986192-Sen+Amartya-400000_d-02

Ekonom.ihned.cz – Ekonomický portál [on-line]. Stiglitz, J.: Ponaučení z černošského tsunami. 2009. Posl. úpravy 29.9.2005 [cit. 2007-06-01]. URL:

[http://ekonom.ihned.cz/index.php?p=400000_d&article\[id\]=16911960&article\[what\]=Sen+Amartya](http://ekonom.ihned.cz/index.php?p=400000_d&article[id]=16911960&article[what]=Sen+Amartya)

Harvard University [on-line]. Sen, A: Curriculum Vitae. 1997. Posl. úpravy 22.5.2007 [cit. 2007-06-01]. URL: <http://econweb.fas.harvard.edu/faculty/sen/CV.pdf>

Nobel Foundation [on-line]. Sen, A.: Autobiography. 1998. [cit. 2007-06-01]. URL:

http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1998/sen-autobio.html

Vesmír [on-line]. München, D.: Příčina chudoby a hladomorů. 1992/2. [cit. 2007-06-01]. URL: <http://www.vesmir.cz/clanek.php3?CID=716>

6. června 2007

Petra Bíšková

4. ročník, K03220